

Становище от доц. Мая Иванова Николова,
СУ „Св. Климент Охридски“ – Философски факултет,
Катедра „Логика, етика и естетика“

Относно дисертационния труд на Илона Ивова Аначкова
„Духовността в съвременното визуално изкуство“
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Моят прочит се разгръща в три части. Първо, *констативна*. Второ, *емпатична* – в нея ще се опитам, доколкото е възможно, съчувствено да представя възгледите на докторантката. Трето, *критическа*. В нея ще се опитам да изложа мотивите за дистанцирането ми от преценките, постановките и изводите на авторката. В това преминаване от емпатия към критика ще следвам основните логически принципи на вътрешна съгласуваност, изводимост на резултатите и обосновааност.

Предлаганият опус визира като обект на изследване духовността, а като предмет – съвременното изобразително изкуство. Авторката си поставя следните цели: „дефиниране на мисловното наследство от времето на Модерността чрез проследяване развитието на основни философски и артистични тенденции в съвременния свят; проследяване импликациите на понятието духовност в съвременното визуално изкуство; формиране на теория за природата и целта на изкуството“ (*sic!*); ревизиране на понятието гений и употребата му в естетиката“. Хронотоп на изследването: Просвещение – съвременност, главно в англосаксонски страни.

Методът – цитирам: „анализ на стриктно философски текстове, техни изследвания в различни дисциплини, както и анализ на текстови и визуални работи на различни артисти“. Дисертацията се състои от четири глави, съдържа 258 с., 18 илюстрации и 2 видеа, които обаче не са приложени към дисертационния труд. Това е фактологията, плюс недоумението, че авторефератът нито е снабден с изрично съдържание, нито е страниран. Самата дисертация също не посочва обема на отделните части; липсва еднородност при изписване на имената, например Schaeffer и Shaefffer, а също художник на име *Пол Клей*.

Емпатична част. Авторката е фокусирала вниманието си върху проблема сакрализация на изкуството, приоритетната му роля спрямо религията, или изкуството като продължение на свещеното, но с други средства. Религиозното мислене се възприема като разновидност на творческото мислене, а религията – като модус на изкуството.

Както е известно, от началото на 19 век насам изкуството сякаш обсебва някои централни функции на религията. Последната обаче започва да се разбира в един модерен, също непознат дотогава, смисъл. Да напомням ли, че още Хегел поставя изкуството като наглед успоредно с молитвата и религиозното размишление? Не е случайно, че оттогава интересът към изкуството непрестанно нараства, а мястото му в търсенето на истината става приоритетно.

Първата глава разглежда връзката *религия – духовност – изкуство*, като утвърждава тенденцията за сакрализация на изкуството. Предлага се тезата, че изкуството е „вид зона на духовното, която се разграничава от религията, но все пак е необходима за допълване или заместване на религиозния опит“. Втората глава проследява влиянието на езотерични течения като теософията и антропософията върху художествената практика на модерни и постмодерни творци. Интересна е постановката за връзка между шаманизма като духовна практика и художественотворческия процес. Именно тук може да се търси приносният момент в изследването на авторката. Трета и четвърта глави се опитват да използват две генотипни естетически категории – *гений* и *възвишено*, за уплътняване на темата относно духовното в изкуството.

Ред е на критиката. Уви, заявените намерения на авторката съществено се разминават с постигнатите резултати – поради следните причини: едно заглавие обозначава и гарантира идентичността, целостта и границите на текста, който озаглавява. И двете понятия – *духовност* и *съвременно изкуство* – страдат от семантична неяснота и логическа неопределеност. Духовността е дефинирана като „понятие, което включва онтологични, етнически, философски и екзистенциални смисли“. Съвременно изкуство включва постмодерно изкуство и актуално изкуство. (Примерите и анализите за сакрализация на изкуството обаче са главно от епохата на модернизма.) Редица водещи термини са неуточнени: „сакрализация“, „секурализация“ и техните *ре-та*. Обръщането към Батай е задължително относно различаването между религиозно и сакрално (свято и свещено). Не са ясни разграниченията между езотерика, мистика, религия, християнство, източни учения (например будизъм и даосизъм). Мистицизмът в изкуството има различни източници на вдъхновение – например при дадаизма това са главно източни учения, други са те при Брус Науман, Василий Кандински, Йозеф Бойс, Барнет Нюман. Аналог на подобна неточност, освен логическата неразпределеност на понятията, е и недиференцираната употреба на термина „абстракционизъм“. Авторката явно не прокарва дистинкциите между абстракционизма на Кандински, супрематизма на Малевич, неопластицизма на Мондриан, от една страна, и абстрактния експресионизъм на Полак, Ротко и т.н. – от друга. Нещо повече: тя дори обявява Кандински за родоначалник на абстрактния експресионизъм.

Чисто технически погледнато, в текста има немалко смислови и лексикални повторения – някои вече направени заключения се повтарят ненужно на различни места,

без да надграждат казаното. Авторката се придържа към един наративно-дескриптивен тон на изложение, който не е балансиран със сравнителен анализ.

Може би работата би спечелила в съдържателно отношение, ако биха били използвани идеите на Хегел и Ницше, които дават „ключ“ към модификациите на съвременното изкуство. Авторката би стигнала по-бързо до същинските си цели, ако се беше обърнала към съчиненията на български изследователи, работили върху взаимовръзките *изкуство – религия*, и стабилизирали терминологията в това отношение: например Красимир Делчев, Андрей Лешков, Боян Манчев, Владимир Градев.

Странно е обстоятелството, че докторантката почти напълно игнорира дисциплината *естетика* с присъщите за последната понятийност и терминология – при това, позовавайки се на интердисциплинарен подход ... Стига се до откровено парадоксални случаи като „капиталистическо възвишено“.

Преди да премина към заключителните си бележки, едно кратко пояснение във връзка със „случая Деймиън Хърст“. Твърде спорно е неговото включване сред радетелите за духовността в изкуството. Бидейки представител на постмодернизма, неговата естетика е по-скоро иронична, игрова, или дори цинична. Тук далеч по-любопитна е връзката *меркантилност – духовност*.

Две думи и за предлаганите илюстрации. Някои от тях (като тази с творба на Бойс) определено са подвъпросни откъм релевантност спрямо формулираната изследователска тематика.

По въпроса за селекцията на съвременни автори, вземащи теоретично отношение към разискваните от авторката проблеми – тя може би е донякъде оправдана, но повечето от съответните автори са относително слабо познати на българската академична общност. Затова би било редно, когато се цитират и/или използват, по-подробно да се очертава тяхната позиция, или да бъде привеждано под линия кратко резюме на възгледите им, вместо просто *X заявява, Y твърди, Z изтъква ...*

Заключение. Аз приемам настоящата работа само като вид пролегомени към бъдещ сериозен труд. Затова моето „да“ е условно и в аванс, като може да добие изискуемия категоричен вид след като авторката подобаващо отговори на отправените критични бележки. И още нещо: след като внесе яснота относно отбелязаните съществени пропуски от теоретично естество, налице в изложението.

София, септември 2018 година

Доц. д-р Мая Иванова